

Tilburg University

Als een steen in de vijver

Boogers, M.J.G.J.A.; van de Wijdeven, T.M.F.; van der Heijden, J.

Publication date:
2008

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Boogers, M. J. G. J. A., van de Wijdeven, T. M. F., & van der Heijden, J. (2008). *Als een steen in de vijver: Analyse kader en casestudyprotocol voor de evaluatie van het fonds maatschappelijke ontwikkeling*. Tilburgse School voor Politiek en Bestuur, UvT.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

‘Als een steen in de vijver’

**Analysekader en casestudyprotocol voor de evaluatie van het
Fonds Maatschappelijke Ontwikkeling**

November 2008

Dr. M. Boogers

Drs. T. van de Wijdeven

J. van der Heijden

m.m.v. Drs. M. Luigjes

TILBURGSE SCHOOL VOOR POLITIEK EN BESTUUR

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
2.	Maatschappelijke participatie en sociale cohesie; een theoretische verkenning	4
2.1	Sociale cohesie.....	4
2.2	Maatschappelijke participatie.....	6
3.	Analysekader maatschappelijke dynamiek	7
3.1	De kernbegrippen en het kader geïntroduceerd	7
3.2	Uitwerking begrippen	9
4.	Projectvolgsysteem	12
4.1	Prototype	12
4.2	Doelstellingen en realisatie	13
5.	Casestudyprotocol.....	14
5.1	Caseselectie: een typologie van projecten	14
5.2	Onderzoeksvragen en onderzoeksmethoden	15
6.	Gebruikte literatuur.....	18

1. Inleiding

Met ingang van 2007 heeft de gemeente Breda het Fonds Maatschappelijke Ontwikkeling (FMO) ingesteld. De gemeente wil met dit fonds ideeën voor maatschappelijke ontwikkeling stimuleren. Burgers, bedrijven, verenigingen en instellingen kunnen een aanvraag indienen voor vernieuwende initiatieven op de terreinen zorg en welzijn, wonen en werk, onderwijs en cultuur. Het fonds heeft als doel activiteiten te subsidiëren die bijdragen aan het bevorderen van de sociale cohesie (vooral op wijkniveau) en/of het bevorderen van de maatschappelijke participatie van kwetsbare groepen in de samenleving. De sociale samenhang in wijken en buurten kan worden versterkt door Bredanaars met elkaar in contact te brengen, betrokkenheid tussen bewoners(groepen) te vergroten en (vrijwilligers)activiteiten te stimuleren.

Het FMO beoogt structurele impulsen te geven aan de sociale cohesie en de maatschappelijke participatie in Breda. Om deze structurele impulsen in kaart te kunnen brengen, heeft het projectteam FMO de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur van de Universiteit van Tilburg (UvT) en de afdeling Onderzoek en Informatie (SSC/O&I) van de Gemeente Breda gevraagd een vooronderzoek te doen naar de effecten van het FMO. Dit vooronderzoek valt uiteen in de volgende onderdelen:

- de ontwikkeling van een analysekader;
- een typologie van verschillende FMO-projecten;
- de ontwikkeling van een projectvolgsysteem;
- de ontwikkeling van een casestudyprotocol;
- een pilot-onderzoek waarin de onderzoeksopzet en onderzoeksinstrumenten kunnen worden getest;
- een definitieve vaststelling van de onderzoeksaanpak.

In deze rapportage wordt het analysekader uiteengezet, de contouren van het projectvolgsysteem toegelicht, een casestudieprotocol verduidelijkt en een typologie van FMO-projecten gepresenteerd. Het analysekader en

casestudyprotocol zijn ontwikkeld door de UvT, waarbij de onderzoekers zich hebben laten adviseren door de afdeling SSC/O&I van de gemeente Breda.

2. Maatschappelijke participatie en sociale cohesie; een theoretische verkenning

Uit de wetenschappelijke literatuur en uit de projectaanvragen blijkt dat de twee begrippen – ‘sociale cohesie’ en ‘maatschappelijke participatie’ – veelbetekenend (in de letterlijke zin van het woord) en nog onscherp zijn, en voor een belangrijk deel ook overlappend. We hebben ervoor gekozen de termen daarom voor dit onderzoek opnieuw onder de loep te nemen, alvorens een analysemodel te ontwikkelen dat voortbouwt op de bestaande academische *body of knowledge* én past bij de Bredase vormgeving van het FMO-project.

2.1 Sociale cohesie

Het begrip sociale cohesie wordt vaak verward met andere sociale processen. Bij beschrijving van het concept sociale cohesie worden vaak termen als ‘binding’, ‘solidariteit’, ‘traditie’, ‘cultuur’, ‘identiteit’ en ‘gemeenschap’ gebruikt. In het kader van de evaluatie van het FMO is het belangrijk helder zicht krijgen op wat het begrip sociale cohesie precies inhoudt en hoe dit begrip kan worden onderscheiden van andere aanverwante begrippen.

Aspecten van sociale cohesie

Sociale cohesie wordt in de literatuur op zeer verschillende manieren benaderd, waarbij steeds andere elementen van dit begrip worden benadrukt. Globaal gezien, worden er in de literatuur drie verschillende aspecten van sociale cohesie onderscheiden (Boonstra en Van der Graaf, 2006; 21):

- a) participatie van mensen in publieke instituties
- b) de sociale contacten die zij er op na houden
- c) het aanhangen van collectieve normen en waarden

Sociale cohesie is hiermee een gelaagd en multidimensionaal begrip dat moeilijk te vangen is in één heldere definitie. Zo vertaalt Bekkers sociale cohesie als ‘*de samenhang binnen een sociaal systeem, de binding die de mensen daarmee hebben en hun onderlinge betrokkenheid en solidariteit*’ (Bekkers, 2004). De

definitie die Schnabel hanteert luidt: “*De mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving*” (Schnabel, 2000; 22). De complexiteit van het begrip sociale cohesie komt het duidelijkst tot uiting door het onderscheid tussen externe en interne sociale cohesie. Sociale cohesie kan betrekking hebben op de samenhang *tussen* groepen (waarbij mensen elkaar leren kennen die elkaar eerst minder goed kenden) of op de samenhang *binnen* groepen (mensen die elkaar al kenden, leren elkaar beter kennen). Beide vormen van sociale cohesie, die in de internationale literatuur vaak worden aangeduid met de begrippen *bridging social capital* en *bonding social capital* zouden met elkaar in evenwicht moeten zijn: teveel bridging capital leidt tot verzwakking van hechte sociale verbanden (gezin, buurt, vriendengroep, club, clan, etc.) terwijl een te sterke nadruk op bonding capital juist leidt tot maatschappelijke segregatie en fragmentatie (Putnam, 2007; Van Kempen en Boelhouwer, 2007).

Twee onderzoeksbenaderingen

Door de vele aspecten en variërende woordkeus zijn de definities erg breed en moeilijk hanteerbaar voor (vergelijkend) onderzoek. Wetenschappelijk onderzoek naar sociale cohesie richt zich daarom veelal op deelaspecten van dit begrip. Hierbij zijn twee verschillende benaderingen te onderscheiden. De eerste onderzoeksbenadering let vooral op de gedragsmatige (*neighbouring*) dimensie van sociale cohesie (Boonstra en Van der Graaf, 2006; 21). Bij deze vorm van sociale cohesie gaat het vooral om de feitelijke contacten in wijken en buurten. Sociale cohesie wordt zichtbaar gemaakt door activiteiten zoals winkelen, uitgaan, sporten, spelen et cetera, die bewoners ondernemen (Van Kempen en Boelhouwer, 2007; 2). De tweede onderzoeksbenadering heeft vooral aandacht voor de emotionele bindingen met de buurt. Sociale cohesie wordt zichtbaar in gegevens over buurtbetrokkenheid, waarbij de belevingskant en verbondenheid met de buurt wordt benadrukt (Boonstra en Van der Graaf, 2006).

De eerste – gedragsmatige – benadering van sociale cohesie is het meest ontwikkeld en het meest gangbaar. Omdat gedrag beter onderzoekbaar is, zal in het onderzoek naar de effecten van FMO-projecten bij deze benadering worden aangesloten, waarbij ook enige aandacht zal zijn voor de belevingsdimensie van sociale cohesie.

2.2 Maatschappelijke participatie

De relatie tussen de begrippen sociale cohesie en maatschappelijke participatie is erg groot. In de sociologische literatuur wordt maatschappelijke participatie meestal gezien als deelaspect van (en soms ook voorwaarde voor) sociale cohesie.

Soorten participatie

Het stimuleringsprogramma sociale cohesie definieert participatie als volgt: *“De bijdrage van een individu aan de vorming en instandhouding van een systeem, zij het een groep, een organisatie of de samenleving.”* (Stimuleringsprogramma sociale cohesie, 2000; 28). Daarbij onderscheidt het programma verschillende vormen van participatie: arbeidsparticipatie, culturele participatie, politieke participatie, sociale participatie, spontane participatie. Ook kan participatie individueel of in groepsverband plaatsvinden. Bij participatie in groepsverband kan men denken aan kerkelijke of maatschappelijke organisaties en buurtverenigingen. Andere specifieke vormen van participatie zijn spontane participatie of vrijwillige participatie. De definitie die het Verwey-Jonker instituut aan het begrip maatschappelijke participatie geeft luidt: *“het feit dat mensen actief zijn in vrijwillige organisaties om hun eigen of meer algemene verlangens of belangen te behartigen.”* (Verwey-Jonker instituut, 2002; 110)

Dynamische relatie

Tussen participatie en cohesie wordt in de literatuur een dynamische relatie verondersteld. Participatie versterkt binding. Een sterke binding kan zorg dragen voor een sterkere betrokkenheid. Hoe meer individuen participeren in een systeem, des te sterker is hun binding met het systeem en hoe meer zij zich ermee zullen identificeren, des te groter zal de sociale cohesie van het systeem zijn (Stimuleringsprogramma sociale cohesie, 2000). Het concept ‘joint production’ benadrukt deze wisselwerking tussen participatie en cohesie: *“joint production heeft betrekking op de samenwerking tussen individuen in het streven naar gemeenschappelijke doelstellingen op basis waarvan het welzijn voor elk van hen toeneemt, vergroot hun perceptie van onderlinge afhankelijkheid en versterkt als gevolg de gedeelde identiteit tussen individuen”* (Frieling, 2008; 30).

3. Analysekader maatschappelijke dynamiek

Zoals bovenstaande literatuurverkenning laat zien, ontbreekt het aan een eenduidige definitie waarmee begrippen sociale cohesie en maatschappelijke participatie kunnen worden onderscheiden en geoperationaliseerd. Ze zijn hierdoor – zeker als ze in samenhang worden gebruikt – moeilijk hanteerbaar voor empirisch onderzoek. Om de effecten van het Fonds Maatschappelijke Ontwikkeling in kaart te kunnen brengen, zullen dan ook twee nieuwe concepten worden geïntroduceerd: ‘maatschappelijke dynamiek’ en ‘sociale verbinding’. Deze concepten staan – zoals hieronder uitgewerkt – niet los van de begrippen sociale cohesie en maatschappelijke participatie, maar hebben hiermee een begripsverwantschap. De nieuwe begrippen maken het echter beter (consistenter, concreter) mogelijk om de effecten van het Fonds FMO inzichtelijk te maken.

3.1 De kernbegrippen en het kader geïntroduceerd

Maatschappelijke dynamiek definiëren we dan als *‘de mate waarin sociale verbindingen zijn toegenomen en verstevigd’*. Maatschappelijke dynamiek als gevolg van het FMO wordt ‘van onderop’ in kaart gebracht, met de afzonderlijke projecten als startpunt.

Sociale verbindingen: twee dimensies

De mate waarin sociale verbindingen toenemen en verstevigen, kan met behulp van twee variabelen in kaart worden gebracht (vgl. Oude Vrielink en Van de Wijdeven, 2007): ‘bereik’ en ‘intensiteit’. Hoewel beide variabelen niet één op één kunnen worden herleid tot maatschappelijke participatie en sociale cohesie, is er wel sprake van enige begripsverwantschap. De variabele *bereik* richt zich meer op maatschappelijke participatie, terwijl *intensiteit* sterker focust op sociale cohesie. Hieronder een eerste duiding van de begrippen:

- *Bereik*: In én door een project kunnen nieuwe verbindingen tussen mensen ontstaan (verbindingen die er vóór het project nog niet waren). Mensen die eerst niet participeerden, verbreden door maatschappelijke participatie hun contacten, waarmee het bereik van de sociale verbindingen wordt vergroot.

- *Intensiteit*: In én door een project kunnen (reeds bestaande) sociale verbindingen zich verder verstevigen. Als mensen in het kader van een project met elkaar omgaan, zullen hun contacten zich verdiepen; de intensiteit van sociale verbindingen wordt versterkt (en daarmee ook de sociale cohesie).

Twee soorten maatschappelijke dynamiek

Hiernaast dienen twee soorten maatschappelijke dynamiek te worden onderscheiden:

- *Interne maatschappelijke dynamiek* – toename van bereik en intensiteit van maatschappelijke verbindingen *in* de organisatie en uitvoering van het project (zichtbaar bij de betrokken personen in de organisatie zoals de initiatiefnemer en de mede- uitvoerders).
- *Externe maatschappelijke dynamiek* – toename van het bereik en intensiteit van maatschappelijke verbindingen *door* de uitvoering van het project (gericht op de doelgroep van een project).

Maatschappelijke dynamiek ontstaat deels bedoeld en deels onbedoeld (als bij-effect van een project). Een voorbeeld van externe maatschappelijk dynamiek zou kunnen zijn: door het organiseren van een straatvoetbaltoernooi leren verschillende (groepen) jongeren – en hun ouders – elkaar (beter) kennen; dit effect kan zo bedoeld zijn door de initiatiefnemer (het was het doel van het project), maar dat hoeft natuurlijk niet per se. De interne maatschappelijke dynamiek die wordt gegenereerd is doorgaans een bij-effect van een project: door samen aan een project te werken leren mensen elkaar beter kennen en leren ze nieuwe mensen kennen. Dit is doorgaans niet het expliciete doel van een project, maar wel een waardevol – en doorgaans in metingen achterwege gelaten – neveneffect.

Tabel 1: Analyse kader maatschappelijke dynamiek

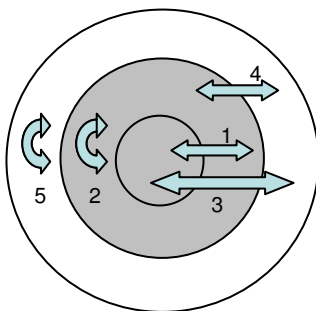
Soorten maatschappelijke dynamiek	Variabelen
Interne maatschappelijk dynamiek (in het project)	Bereik
	Intensiteit
Externe maatschappelijk dynamiek (door het project)	Bereik
	Intensiteit

3.2 Uitwerking begrippen

Verbindingen staan centraal bij maatschappelijke dynamiek: verbindingen tussen mensen zorgen voor een zekere samenhang binnen een buurt/wijk of zelfs stad en zorgen ervoor dat mensen (letterlijk) kunnen aansluiten bij de samenleving: zich ermee kunnen verbinden. Verbindingen tussen bewoners kunnen op velerlei wijzen ontstaan; bijvoorbeeld doordat zij elkaar herhaaldelijk in de publieke ruimte ontmoeten of zich verenigen rond zaken die zij belangrijk, nuttig of gewoon leuk vinden (vergelijk RMO, 2005). Mensen kunnen deelnemen aan sociale activiteiten, participeren in sociale netwerken of samenwerken om een bepaalde kwaliteit van leven te realiseren en te onderhouden. De projecten die in het kader van het FMO zijn geïnitieerd, worden geacht bij te dragen aan de totstandkoming en/of versteviging van sociale verbanden. Verbindingen tussen mensen variëren in soorten: van toevallige, maar zich herhalende ontmoetingen die een gevoel van vertrouwdheid wekken tot hechte contacten die voor een deel ook in de privésfeer worden onderhouden (vergelijk RMO, 2005; Uitermark & Duyvendak, 2006). Ook kunnen verbindingen verschillen in de omvang ervan: de hoeveelheid nieuwe verbindingen kan variëren van weinig tot zeer veel (vergelijk Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2007).

Bereik: nieuwe verbindingen

Een FMO-project kan leiden tot nieuwe verbindingen in een buurt/wijk of in de stad (wijkoverstijgend). Naast de verbindingen die tot stand komen doordat een project

mensen eenmalig of herhaaldelijk bij elkaar brengt, kunnen ook al in de organisatie en uitvoering van een project nieuwe verbindingen ontstaan. Hiervan is sprake als een initiatiefnemer die een bepaald idee wil realiseren zich met anderen verbindt om gezamenlijk de uitvoering ter hand te nemen. Het onderscheid tussen verbindingen die *in* de organisatie/uitvoering van het project tot stand

komen en verbindingen die tot stand komen *door* het project, wordt in de nevenstaande figuur gevisualiseerd: het grijs gearceerde gedeelte verbeeldt de voorbereiding en uitvoering van het project en de buitenste (niet gearceerde) ring verbeeldt de fase waarin het project daadwerkelijk gerealiseerd wordt. De kern van

de figuur vormt de initiatiefnemer (IN), die de bedenker/kartrekker van het project is.

Verbindingen in en door het project

Om verbindingen die in de verschillende fasen kunnen ontstaan nauwkeuriger te kunnen duiden, onderscheiden we drie groepen van betrokkenen: de initiatiefnemer, de mensen die mede-organiseren en mensen die deelnemen aan het project of op andere wijze profijt hebben van het project (doelgroep/gebruiker/klant). De pijlen in de figuur laten zien welke nieuwe verbindingen in theorie kunnen ontstaan.

Potentiële verbindingen *in* het project:

- de initiatiefnemer betreft mensen in de uitvoering van het project die hij of zij nog niet kende (pijl 1);
- de mensen die de initiatiefnemer helpen bij de uitvoering komen hierdoor voor het eerst met elkaar in contact (pijl 2);

Potentiële verbindingen *door* het project:

- de initiatiefnemer komt naar aanleiding van het project in contact met mensen die hij of zij nog niet kende, zijnde niet mede-organisatoren (pijl 3);
- de mensen die in de uitvoering helpen, komen naar aanleiding van het initiatief in contact met mensen die zij voorheen nog niet kenden (pijl 4);
- deelnemers in / gebruikers van het project die zelf niet betrokken zijn in de organisatie leren naar aanleiding van het gerealiseerde project nieuwe mensen kennen (pijl 5).

Intensiteit: sterkere verbindingen

Niet alleen nieuwe verbindingen zijn belangrijk voor maatschappelijke dynamiek, maar ook een intensivering van het contact tussen mensen is relevant. Voor de intensiteit van sociale verbindingen is het belangrijk welke soorten contacten bewoners met elkaar onderhouden. Elkaar herhaaldelijk, maar toevallig ontmoeten geeft een gevoel van vertrouwdheid en schept een band met de buurt. Een sterker gevoel van binding ontstaat als bewoners bewust contact zoeken, bijvoorbeeld door te participeren in sociale activiteiten. Nog een stap verder gaat de verbondenheid die bewoners voelen als zij regelmatig elkaar opzoeken voor de

gezelligheid of om samen een bepaalde kwaliteit van leven voor de buurt te realiseren. De intensiteit van verbindingen brengen we in kaart aan de hand van de soort (of de aard van de) verbinding, maar daarnaast nemen we ook de frequentie van interactie mee in de meting.

Typen verbindingen, frequentie van de interactie

We onderscheiden – gebaseerd op een typologie van Blokland-Potters (Blokland-Potters, 1998; RMO, 2005) vijf verschillende typen van verbindingen, die variëren in de intensiteit van contact (zie ook Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2007).

- A. mensen (bijvoorbeeld wijkbewoners) zijn ‘vertrouwde vreemden’; zij kennen elkaar van gezicht maar onderhouden geen sociaal contact met elkaar;
- B. mensen onderhouden geen relatie, maar hebben wel oppervlakkige contacten met elkaar door elkaar te groeten en/of aan te spreken.
- C. mensen onderhouden een relatie, waarin zij elkaar bij tijd en wijle een dienst bewijzen om op een ander moment zelf een beroep op de ander te kunnen doen;
- D. mensen voelen zich met elkaar verbonden vanwege een gemeenschappelijk denkbeeld of ideaal;
- E. bewoners hebben een hechte en persoonlijke band met elkaar, bijvoorbeeld als vrienden of familie.

Binnen elke ‘soort verbinding’ kan de interactie-frequentie verschillen. Deze frequentie nemen we mee in de meting van de intensiteit van de sociale binding. Zo kan het bijvoorbeeld dat een sociale verbinding in de loop van een FMO-project niet van aard verandert: mensen voelden zich bijvoorbeeld met elkaar verbonden vanuit een gemeenschappelijk ideaal/denkbeeld en zijn een project gestart (type D, zie hierboven), en in de loop van het project blijft het hierbij, ze worden geen vrienden (type E). Het kan dan zijn dat het contact echter wel degelijk in frequentie is toegenomen: ze zien elkaar nu vaker, en ondernemen bijvoorbeeld initiatieven voor weer nieuwe projecten.

4. Projectvolgsysteem

Om een betrouwbare inschatting te kunnen geven van de mate waarin een FMO project leidt tot maatschappelijke dynamiek, wordt een projectvolgsysteem opgezet en uitgetest. Het volgsysteem bestaat uit een door iedere projectleider in te vullen vragenlijst waarin kerngegevens over het project worden vastgesteld. Het projectvolgsysteem bevat de volgende onderwerpen:

- Algemene kenmerken van het project (jaar van aanvraag, looptijd, sector enz.);
- Financiële kenmerken;
- Inhoudelijke kenmerken (partners, doelgroep, schaalniveau enz);
- Doelstellingen in termen van maatschappelijke dynamiek
- Gerealiseerde maatschappelijke dynamiek

4.1 Prototype

In het vooronderzoek wordt een prototype van het projectvolgsysteem getest als een enquête voor projectleiders van projecten die minimaal een jaar geleden gestart, of reeds afgerond zijn. Wanneer het instrument wordt ingevoerd is het mogelijk tijdens verschillende fasen van het project verschillende (onderzoeks)vragen te stellen. Zo kan bij aanvang van het project bijvoorbeeld worden gevraagd welke maatschappelijke dynamiek men verwacht te realiseren en na afronding van een project welke maatschappelijke dynamiek daadwerkelijk gerealiseerd is.

Aangezien het projectvolgsysteem op alle projecten betrekking heeft, dient een dergelijk systeem zo eenvoudig mogelijk te zijn. Met een eenvoudig systeem is het moeilijk om de gewenste en gerealiseerde maatschappelijke dynamiek volledig te meten. De gemeten gewenste en gerealiseerde maatschappelijke dynamiek betreffen daarom indicaties. Het bereik (de nieuwe sociale verbindingen die door een project gerealiseerd worden) is het meest betrouwbaar als indicator voor de maatschappelijke dynamiek. Om de bereikte maatschappelijke dynamiek van projecten te bepalen wordt daarom in eerste instantie naar het bereik gekeken en worden vragen over intensiteit als aanvulling opgenomen. In de casestudies

worden het bereik en de intensiteit beide nader onderzocht. Dit is tevens een aanvullende check op de meetinstrumenten in het projectvolgsysteem om maatschappelijke dynamiek te meten.

4.2 Doelstellingen en realisatie

Idealiter beschrijft de projectleider vooraf hoeveel maatschappelijke dynamiek hij met zijn project verwacht te bereiken. In het vooronderzoek worden reeds lopende of afgeronde projecten onderzocht en wordt dit dus achteraf bepaald. Om een beeld te krijgen van de verwachtingen reageert de projectleider op verschillende stellingen. Te denken valt bijvoorbeeld aan: "Met dit project wordt beoogd... mensen die elkaar nog niet kennen met elkaar in contact te brengen; de deelnemers vertrouwd te maken met elkaar; oppervlakkige contacten te verstevigen." Daarnaast is van belang hoeveel personen het project verwacht te bereiken. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de verwachte dynamiek binnen de organisatoren en binnen de doelgroep.

Binnen het volgsysteem het bereik van sociale verbindingen een belangrijke indicator voor gerealiseerde maatschappelijke dynamiek. Dat heeft niet alleen betrekking op het aantal deelnemers van een project, maar ook op een inschatting van hoeveel nieuwe verbindingen er zijn ontstaan. Daarbij valt te denken aan stellingen als: "De meerderheid van de deelnemers heeft door dit project nieuwe mensen leren kennen." "De deelnemers waren veelal bekenden van elkaar."

De intensiteit van verbindingen kan geschetst worden door de manier waarop de deelnemers tijdens het project met elkaar omgingen. Hebben zij elkaar van naam leren kennen, hebben ze met elkaar samen gewerkt, hebben ze ideeën uitgewisseld en gaan ze buiten het project ook met elkaar om?

In de casestudies worden het bereik en de intensiteit beide nader onderzocht. Dit is tevens een aanvullende check ter validering en vervolmaking van de meetinstrumenten in het projectvolgsysteem.

5. Casestudyprotocol

Als aanvulling op de gegevens uit het projectvolgsysteem, zullen enkele verdiepende casestudies worden uitgevoerd die meer licht moeten werpen op de factoren die bijdragen aan maatschappelijke dynamiek. In het vooronderzoek zullen deze casestudies tevens worden gebruikt ter vervolmaking van het projectvolgsysteem én van het casestudyprotocol. In dit eerste casestudyprotocol wordt een uitgewerkte opzet gegeven voor casestudies naar geselecteerde FMO-projecten met onderzoeksvragen, onderzoeksmethoden en selectie van respondenten. Dit casestudieprotocol heeft niet alleen betrekking op het vooronderzoek, maar op de gehele effectmeting.

5.1 Caseselectie: een typologie van projecten

Bij een casestudy is een zorgvuldige caseselectie van groot belang. Daarbij kan voor verschillende multiple casestudy designs worden gekozen. Naar gelang de doelstelling van het onderzoek kan worden gekozen voor een selectie van cases die minimaal of juist maximaal variëren (Yin, 1994). Omdat deze casestudie gericht is op het achterhalen van factoren die bijdragen aan de effectiviteit van FMO-projecten (vergroten bereik en/of intensiteit sociale verbindingen), ligt het voor de hand projecten te selecteren die in dit opzicht effectrijk of juist effectarm (lijken te) zijn. Hierbij kiezen we dus voor een empirisch gefundeerde caseselectie: de mate waarin het bereik en/of de intensiteit van sociale verbindingen is toegenomen, is leidend. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de uitkomsten van het projectvolgsysteem.

Empirische en theoretische typologie

Naast deze grove empirische typologie van projecten die veel en weinig maatschappelijke dynamiek teweeg hebben gebracht, hanteren we een tweede theoretische typologie die een onderscheid maakt tussen de schaal van een project (wijkgebonden of stadsbreed) en de looptijd ervan (eenmalig of duurzaam). De verwachting is dat beide projectkenmerken van invloed zullen zijn op de wijze waarop in een project maatschappelijke dynamiek tot stand komt. Om uitspraken

te kunnen doen over de voorwaarden waaronder een project succesvol is, is het van belang te differentiëren naar de genoemde twee projectkenmerken.

Tabel 2: Typologie FMO-projecten aan de hand van de effectiviteit, schaal en looptijd van projecten

Effectiviteit project	Schaal/ looptijd	eenmalig	Duurzaam
Zeer effectrijk	Wijk	1	2
	Stad	3	4
Minder effectrijk	Wijk	5	6
	Stad	7	8

Theoretisch gezien, zijn er door het gebruik van beide typologieën dus acht verschillende typen projecten te onderscheiden. Het is onwaarschijnlijk dat deze in dezelfde mate zullen voorkomen. Voor de selectie van cases zal daarom eerst worden nagegaan welke typen projecten de praktijk het meest te zien geeft. Vervolgens zullen er projecten worden geselecteerd op basis van de gemeten effectiviteit hiervan. Als uit het projectvolgsysteem blijkt dat duurzame wijkprojecten over het algemeen veel maatschappelijke dynamiek teweeg brengen en eenmalige stedelijke projecten juist helemaal niet, ligt het voor de hand juist deze projecten aan een verdiepende casestudy te onderwerpen. Om ook andere succes- en faalfactoren op het spoor te komen, zal dan ook een effectrijk en effectarm project uit de andere typen worden geselecteerd (in dit voorbeeld: een effectrijk eenmalig wijkproject en een effectarm duurzaam stedelijk project). In totaal zullen in vijf effectrijke en vijf effectarme projecten worden geselecteerd. Het vooronderzoek zal aanvangen met twee cases.

5.2 Onderzoeksvragen en onderzoeksmethoden

Zoals gezegd zijn de casestudies erop gericht om de factoren te achterhalen die bijdragen aan het ontstaan van maatschappelijke dynamiek door FMO-projecten. De leidende onderzoeksvraag is daarom het eenvoudigst samen te vatten als *“welke factoren dragen bij aan de mate waarin een FMO-project maatschappelijke dynamiek weet te realiseren?”* Hierbij gaat het niet alleen om de maatschappelijke dynamiek die gedurende de looptijd van het project is ontstaan, maar ook om de mate waarin de effecten hiervan duurzaam zijn. Voor de beantwoording van deze

onderzoeksvraag zullen verschillende onderzoeksmethoden gehanteerd worden, die in het volgende stappenplan worden uiteengezet:

- a) *Reconstructie project*: de casestudy vangt aan met een beknopt chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen tussen de projectformulering en feitelijke activiteiten die in het kader van het project zijn georganiseerd. Hierbij gaat het om vragen als: hoe is het project tot stand gekomen, wie hebben het initiatief genomen, wat waren de doelstellingen van het project, wie waren bij de uitwerking van het project betrokken, welke activiteiten zijn gehouden.
- b) *Beschrijving maatschappelijke dynamiek*: vervolgens wordt in kaart gebracht op welke manier en in elke mate het project heeft geleid tot een versterking en verbreding van sociale verbindingen. Daarbij wordt niet alleen nagegaan hoe de maatschappelijke dynamiek *door* het project tot stand is gebracht, maar ook hoe dynamiek *in* het project is opgetreden.
- c) *Analyse begunstigende en belemmerende factoren*: tot slot wordt nagegaan welke factoren hebben bijgedragen aan het optreden van maatschappelijke dynamiek, en welke factoren dit hebben gehinderd. Daarbij kan worden gelet op de persoonlijke kwaliteiten van de projectleider, de kwaliteit van de samenwerking in het project, de mate waarin het project in een concrete behoefte voorzorg, de wijze waarop het project bij de doelgroep onder de aandacht is gebracht, de mate waarin er sprake was van een duidelijk omschreven doelgroep, etcetera.

Bij ieder van deze stappen, dient uit de volgende bronnen te worden geput:

1. *Documentenanalyse*: bestudering van het projectvoorstel en andere schriftelijke stukken (notulen, correspondentie, etc.) die van belang zijn om een reconstructie van het projectverloop te kunnen maken.
2. *Interviews met direct betrokkenen*: voor een verdiepend beeld van het verloop en de uitkomsten van het project, zullen voor iedere casus gesprekken worden gehouden met a) de initiatiefnemer/ projectleider, b) een andere persoon die betrokken was bij de realisatie van het project en c) twee deelnemers aan het project of mensen die op andere wijze profijt hebben van het project (doelgroep/gebruiker/klant).

3. *Interview met wijk/ stadsdeskundige:* om zicht te krijgen op de doorwerking van FMO-projecten in de wijk en in de stad, zullen enkele gesprekken worden gehouden met mensen van welzijnsorganisaties, woningbouwcorporaties, de gemeente en eventueel anderen die een goed beeld hebben van de sociale infrastructuur van een wijk of de stad en die niet direct betrokken zijn of waren bij een FMO-project.
4. *Expertmeetings met doorsnede van betrokkenen bij projecten:* om de voorlopige bevindingen van de casestudies te toetsen en om de resultaten beter te kunnen duiden, zal een expertmeeting worden gehouden met enkele initiatiefnemers, medeorganisatoren en participanten van de onderzochte projecten. Om na te kunnen gaan of het algemene beeld dat uit de casestudies naar voren komt ook voor betrokkenen van andere FMO-projecten herkenbaar is, zal ook een expertmeeting worden gehouden met betrokkenen van niet geselecteerde cases. (Deze stap kan in het vooronderzoek nog achterwege worden gelaten).

6. Gebruikte literatuur

Bekkers, V. (red) (2004). *De buurt in het web, het web in de buurt. Een ICT-kanskaart voor sociale cohesie*. Den Haag: Lemma

Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora.

Boonstra, N. en P. van der Graaf (2006). Ladder kan sociale cohesie tastbaar maken, *City Journal*, nr. 6, pp. 20-23

Donselaar, W.A. van, en E.M. van de Meent-Nutma (2000) *Stimuleringsprogramma sociale cohesie, brochure*. Den Haag: Bureau sociale cohesie

Frieling, M.A. (2008) *Een goede buur, 'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt*. Ridderkerk: Ridderprint BV

Kempen, R. van en P. Boelhouwer (2007). *Wonen en wijken in de stad*. Den Haag: Nicis.

Oude Vrielink, M.J. & T.M.F. van de Wijdeven, (2007), *Wat Kan wé! kan. Hoe bewoners zelf bijdragen aan sociale binding in de wijk*. Rotterdam: SEV.

Oude Vrielink, M.J. (2001). *Geschilprocessen over geluidshinder van burens: Een onderzoek naar de keuze van geschilgedrag en de uitkomsten die hiermee worden nagestreefd*. Enschede: University Press Twente.

Putnam (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Oxford: Oxford University Press.

RMO, (2005). *Niet langer met de ruggen naar elkaar: een advies over verbinden*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Uitermark, J. & Duyvendak, J.W. (2006). *Mensen maken de stad*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

VROM-Raad, (2006). *Stad en stijging: sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*. Den Haag: VROM-Raad.

Yin, R. (1994). *Case study research: Design and methods* (2nd ed.). Beverly Hills, CA: Sage Publishing.